

ЕТИМОЛОГІЯ КАТЕГОРІЇ «ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ» ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

*А. О. Попова, аспірант, Класичний приватний університет,
al.al.popova@gmail.com*

Досліджено категорію «економічний механізм промислового підприємства» та встановлено її зв'язок з іншими базовими поняттями економічної теорії. Проаналізовано етимологію поняття «економічний механізм підприємства». Визначено підходи щодо побудови моделі економічного механізму підприємства з метою забезпечення ефективного функціонування суб'єкта господарювання.

Ключові слова: економічний механізм, ефективність, підприємство, внутрішній економічний механізм підприємства, система, процес, спосіб функціонування, метод господарювання.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення промислові підприємства, як суб'єкти господарювання і підприємництва, складають основу економіки. Сучасний стан як світової, так і вітчизняної економіки вимагає від вітчизняних підприємств своєчасного застосування існуючих внутрішніх можливостей та врахування зовнішніх чинників впливу з тим, щоб здійснювати ефективну діяльність.

Взагалі, ефективність є найважливішою економічною категорією, яка, в широкому розумінні, демонструє спроможність держави забезпечувати соціальний захист та економічний розвиток для всіх верств населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану та динаміки процесів, що відбуваються в економіці України примушує здійснювати пошук відповіді на питання – чому в єдиному за «правилами гри» правовому полі, при однаково складній економічній ситуації та однаково податковому законодавстві і, відповідно, – соціальному і податковому навантаженні, різні підприємства, навіть однієї й тієї ж галузі господарювання, демонструють різну не тільки ефективність, але й фінансові, економічні показники діяльності, які можуть як дещо відрізнятись, так і бути діаметрально протилежними?

Щоб обґрунтувати відповідь, необхідно детально дослідити внутрішній економічний механізм, за яким функціонують підприємства в умовах сучасного стану економіки України. Але перш, ніж звернутись до

ретельного опрацювання змісту цього поняття, доцільно дослідити такі взаємопов'язані категорії як господарський механізм, фінансовий механізм, економічний механізм. Дослідженню проблем та особливостей формування механізму функціонування підприємств з точки зору організаційної, економічної та фінансової складової, приділяють значну увагу такі вітчизняні та зарубіжні учені, як В. Г. Герасимчук [1], М. Г. Грещак [2], Н. Ю. Брюховецька [3, 4], С. В. Мочерний [5, 6], А. В. Шегда [7], Н. Г. Метеленко [8], Б. М. Андрушків [9], Л. І. Абалкін [10] та ін. Існує багато наукових поглядів на визначення вищезазначених категорій, однак динамічний характер економічних процесів та складні умови невизначеності, в яких функціонують вітчизняні підприємства, потребують обґрунтування нових наукових поглядів, уточнення, поглиблення розуміння цих категорій.

Формулювання мети статті. Метою роботи є дослідження етимології поняття «економічний механізм підприємства» та встановлення його зв'язку з іншими базовими поняттями економічної теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Промислові підприємства, як суб'єкти господарювання, що функціонують у правовому полі України, поряд із теоретичним та методологічним підґрунтям щодо механізму їх функціонування, мають здійснювати діяльність у відповідності до чинного законодавства. Слід зазначити, що в українському законодавстві відсутні визначення майже всіх вищевказаних термінів.

Практично єдиним виключенням стало поняття – «механізм фінансовий» [11], під яким розуміється «сукупність форм і методів створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, суб'єктів господарювання і населення. За допомогою фінансового механізму згідно з основними положеннями фінансової політики здійснюється розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту». Але, навіть таке визначення не надає повного уявлення про принципи побудови фінансового механізму суб'єктів господарювання, його складові та інше. Тому, актуальність проведеного дослідження не викликає сумнівів щодо удосконалення розуміння та теоретико-методологічних підходів до побудови внутрішнього економічного механізму промислового підприємства.

На шляху до розробки адекватного ринковим умовам внутрішнього економічного механізму підприємств промисловості, слухним буде зауваження щодо впровадження Систем управління відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO серій 9000 та 14000, які є універсальними за функціональним призначенням і для досягнення високих результатів діяльності мають використовуватись підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та виду їх діяльності на всіх етапах виробництва продукції і надання послуг. Значна кількість підприємств, організацій і установ нашої країни вже перейшла або знаходиться на завершальному етапі впровадження принципів управління якістю за вищезазначеними стандартами, що дозволить суб'єктам господарювання, використовуючи визнану всім світом методику, спрямовувати свою діяльність на досягнення найкращих показників. Перехід на міжнародні стандарти ISO, перш за все, необхідний для можливості здійснення експортної діяльності, однак, на наш погляд, впровадження Систем управління за міжнародними стандартами є підґрунтям для розробки та впровадження на вітчизняних підприємствах якісного менеджменту у всіх сферах діяльності.

Дотепер цілісного теоретико-методологічного підходу до побудови внутрішнього економічного механізму промис-

лових підприємств, який у повній мірі враховує вимоги міжнародних стандартів ISO, діючого податкового законодавства, економічної безпеки підприємства, не визначено.

На думку зарубіжних учених [12, с.4], економічні процеси, що відбуваються в Україні, можуть бути охарактеризовані, як економіка хаосу, тому не викликає сумнівів актуальність проведеного дослідження щодо удосконалення теоретичної бази в галузі економіки.

Узагальнення думок авторів наукових робіт із зазначеної тематики дозволило дійти висновку, що чітке визначення терміну «економічний механізм підприємства» відсутнє в більшості з них. Більше того, в опрацьованих літературних джерелах це поняття тлумачиться по різному – або як «система заходів, спрямованих на досягнення визначених цілей», або як «сукупність організаційних структур та комплекс форм і методів, що ними використовуються» [5, с.303]. Окремі автори розглядають складові економічного механізму підприємства, однак, встановленню суті даного поняття уваги приділяють недостатньо. Ще одним недоліком існуючих робіт є відсутність чітко побудованої класифікації економічних механізмів підприємства, що актуалізує дослідження у даному напрямі.

Уточнення поняття «економічного механізму» і, зокрема, «внутрішнього економічного механізму підприємства» почнемо з узагальнення поняття «механізм». У великому тлумачному словнику російської мови надається наступне тлумачення «механізму» – це внутрішній устрій, система чогось; сукупність стану та процесів, з яких складається будь-яке фізичне, хімічне, фізіологічне, психічне та ін. явище [13, с.539].

У класичній механіці «механізм» – це сукупність взаємопов'язаних елементів, коли зміна стану деяких з них зумовлює відповідну зміну стану інших. За іншим визначенням – при побудові механізму ланки сполучаються у кінематичні ланцюги, тобто, механізм – це кінематичний ланцюг, до складу якого входить система рухомих ланок або деталей, що призначена для передачі чи перетворення (відтворення) руху [14].

Наводячи формулювання поняття «механізм», слід зазначити, що воно нерідко

ототожнюється з поняттям «система», а в певних випадках його підміняє. Взагалі, поняття «система» є одним з надважливих для будь-якої галузі науки та практики. Воно визначає взаємодію і взаємозв'язок всіх явищ і процесів. З цього приводу ми солідарні з базовими положеннями, які викладено Н. Г. Метеленко в монографії [8] стосовно узагальненого визначення категорії «система» – це сукупність взаємопов'язаних у часі та просторі підсистем і їх складових, які інтегровані в певну цілісність, мають конкретну структуру і взаємодіють між собою й зовнішнім середовищем для досягнення мети [8, с.11]. Загальноприйнятими є формулювання, які визначають механізм, як сукупність станів системи; сукупність методів і засобів впливу на певні процеси та їх регулювання; як особливості взаємодії одних елементів загальної системи з другими; або взагалі як головний елемент системи, його двигун [15]. І цей перелік таких, що дещо перетинаються, але різних за змістом визначень, за потребою, може бути доповнений.

Як зазначає М. Г. Грещак, центральним у системі господарського механізму є «економічний механізм», що діє через економічні інтереси як усвідомлені матеріальні потреби людей та складається з комплексу економічних способів, методів, важелів, нормативів, показників, за допомогою яких реалізуються об'єктивні економічні закони [2, с.25]. Немає потреби обґрунтовувати, що діалектично економічний механізм знаходиться в єдності і протиріччі з внутрішніми і зовнішніми факторами, що є передумовою необхідності постійного уточнення та узагальнення думок з визначення економічного механізму підприємств, що функціонують у середовищі невизначеності як внутрішніх, так і зовнішніх факторів впливу на нього.

Якщо говорити про рівні існування економічного механізму, то слід окремо визначати економічний механізм на макро- та мікрорівні, а фактори, що в цілому визначають економічний механізм окремого зрізу господарювання знаходяться в системі, в діалектичній єдності, взаємозв'язку та постійному розвитку. Так, для визначення економічного механізму підприємства ті фактори, що визначають економічний механізм суспільства, є зовнішніми. Але певна кіль-

кість таких зовнішніх факторів може трансформуватися у внутрішні фактори економічного механізму підприємства. Таким чином, якщо суспільство і обрана ним національна ідея спрямовані на задоволення суспільно необхідних потреб, а отримання доходності підпорядковане даним цілям, то для окремо взятого суб'єкта господарювання максимізація прибутку будь-якою ціною не буде також домінуючою стратегією розвитку.

Досить цікавим є тлумачення терміну «економічний механізм» Лауреатами Нобелівської премії 2007 року з економіки за «створення основ теорії оптимальних механізмів» Лео Гурвицем, Роджером Майєрсоном і Еріком Маскіним. Згідно з їх баченням загальне визначення, яке може бути застосоване до будь-якої взаємодії між економічними суб'єктами, передбачає, що ця взаємодія є стратегічною грою. Відтак вони називають механізмом саму форму гри, а гра – це опис того, як можуть діяти гравці (економічні суб'єкти) і до чого призведе певний набір дій. Крім того, наводиться поняття «центру», який і приводить до руху економічний механізм (гру) [16, с.4].

На нашу думку, заслуговує особливої уваги визначення економічного механізму, як системи, що діалектично розвивається, видів і форм власності, методів ведення господарства, форм управління, інструментів і важелів державного регулювання та ринкової саморегуляції, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами певного історичного етапу розвитку держави, її інституціями для забезпечення ефективного функціонування підприємств [4, с.75]. О. Г. Дерев'янка наділяє поняття організаційно-економічного механізму ознаками процесу, визначаючи його як спосіб функціонування [17]. Цікавий науковий погляд на понятійний апарат з цього приводу пропонує О. Ю. Чаленко, який вважає необхідним застосувати до поняття «механізм в економіці» процесний підхід, пропонуючи при цьому будувати (використовуючи економіко-математичні методи) модель процесу, а не модель ресурсів процесу [18].

Окремі вчені вважають, що механізмам економічної спрямованості притаманні ознаки саморуху [19]. Але при більш ґрунтовному та детальному дослідженні стає

зрозумілим, що економічний механізм приводять в дію люди, що потребує обов'язкового врахування людського фактору як при дослідженні процесів формування, так і при дослідженні процесів функціонування економічного механізму. Так, загальновідомою є економічна аксіома, що прибуток будь-якого підприємства може бути збільшений або у разі зростання доходу (оборотів), або у разі скорочення витрат. Тобто правила, або так мовити, алгоритм, є чітко визначеними. Але, яким чином цей алгоритм буде застосовуватись на підприємстві, який шлях, з обов'язковим узгодженням його з об'єктивними і суб'єктивними умовами і можливостями, буде обраний певним центром прийняття рішень (керівництвом, топ-менеджментом тощо), взагалі чи буде прийматись комплексне рішення щодо збільшення оборотів з одночасним зменшенням витрат, залежить від результату та ефективності роботи окремого суб'єкта господарювання – людини.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що більшість наукових формулювань «економічного механізму» визначає його як сукупність ресурсів (в нашому випадку поняття «ресурси» використовується в широкому розумінні, як такі, що можуть використовуватись в економічному процесі, так і такі, що підтримують його).

Погоджуючись з правом на існування кожної із наведених наукових думок стосовно визначення «економічного механізму», можна зробити висновок відносно того, що, з одного боку, економічний механізм наділений ознаками процесу, а з іншого – це метод господарювання. Тому, уточнене поняття «економічного механізму», на наш погляд, повинно бути таким – це система видів і форм власності, методів ведення господарства, форм управління, інструментів і важелів регулювання, які визначаються об'єктивними і суб'єктивними умовами історичного етапу розвитку держави, існують для забезпечення ефективного функціонування підприємств і одночасно – це комплекс способів функціонування зазначеної системи. Визначене в дослідженні розуміння економічного механізму передбачає, що власне економічний механізм промислового підприємства є динамічне утворення, яке

потребує постійного удосконалення, розвитку у напрямку забезпечення стійкого економічного розвитку підприємства. Необхідно також зазначити, що економічний механізм підприємства, по перше, має забезпечувати зовнішні зв'язки останнього і створювати відповідні умови отримання доходу. По-друге, цей механізм повинен бути спрямований на розвиток виробничих відносин усередині підприємства. У першому випадку його принципи цілком визначаються особливостями господарського механізму суспільства (домінуючою формою власності на засоби виробництва, існуючими системами ціноутворення, оподаткування, планування тощо), а в другому – особливостями виробничих відносин на підприємстві.

Таким чином, дослідження етимології терміну «економічний механізм підприємства» дозволяє стверджувати, що це багатозначне, складне, двоєдине поняття декількох рівнів. Дослідження даної категорії дозволяє зрозуміти, за рахунок яких факторів в умовах спрямованості діяльності підприємства на реалізацію інтересів власників (засновників) та при виконанні вимог Господарського кодексу України (ст. 3, 42) [20], комерційне підприємство може залишатись прибутковим.

Література

1. Економіка та організація виробництва: Підручник / За ред. В. Г. Герасимчука, А. Е. Розенплентера. – К.: Знання, 2007. – 678 с.
2. Внутрішній економічний механізм підприємства. Навчальний посібник. За заг. ред. М. Г. Грещака, к.е.н., професора, 2001 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ubooks.com.ua/books/000105>
3. Брюховецька Н. Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці: методологія і практика. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1999. – 276 с.
4. Брюховецька Н. Ю. Економічний механізм забезпечення ефективного функціонування підприємств: Дис. ... доктора ек. наук.: 08.06.01, Донецьк, 2000. – 467 с.
5. Економічна енциклопедія: У 3 томах / За ред. С. В. Мочерного. – Т. 2. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
6. Мочерний С. В. Економічна теорія: Підруч. / С. В. Мочерний, М. В. Довбенко. – К.: Академія, 2004. – 856 с.
7. Економіка підприємства: Підручник / Ред. А. В. Шегда. – К.: Знання, 2006. – 614 с.
8. Метеленко Н. Г. Внутрішній господар-

ський механізм ефективного функціонування промислових підприємств: теорія, практика, перспективи: монографія / Н. Г. Метеленко. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 480 с.

9. Андрушків, Б. М. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. Антирейдерство: монографія / Б. М. Андрушків, О. А. Соколюк, Л. Я. Малюта та ін. – Тернопіль : Тернограф, 2008. – 424 с.

10. Абалкин Л. И. Что такое хозяйственный механизм? – М. : Мысль, 1980. – 79 с.

11. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств, видані Укоопспільною від 28.07.2006р., Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. – 2006, 07, № 30.

12. «Бизнес» № 18–19 (1057–1058), 13 травня 2013 р., редакційна стаття, гол. редактор І. М. Сергеев. – С. 4–5.

13. Большой толковый словарь русского языка / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб : «Норинт», 2000. – 1536 с.

14. Вікіпедія – Механізм [Електронний ресурс]//Режим доступу:<http://uk.wikipedia.org/wiki/Механізм>.

15. Фінансовий механізм, господарський механізм, економічний механізм / Энциклопедический

словарь экономики и права [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic.

16. Измалков С. Б. Теория экономических механизмов / С. Б. Измалков, К. И. Сонин, М. М. Юдкевич / Вопросы экономики, 2008. – № 1. – с. 4 – 27.

17. Деревянко О. Г. Организационно – экономический механизм планирования бизнес – процессов предпринимательских структур: Дис. ... канд. эк. наук.: 08.00.05: Санкт-Петербург, 2004. – 156 с.

18. Чаленко О. Ю. О неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/>

19. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Механизм хозяйственный. Механизм экономический. Современный экономический словарь.– 2-е изд. испр.– М. : ИНФРА – М, 1999. – 479 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.smartcat.ru/Referat/atyelramnz.shtml>, <http://www.smartcat.ru/Referat/xtiegramkc.shtml>, <http://enbv.narod.ru/text/Econom/ses/index.html>.

20. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 № 436-IV// Офіційний вісник України. – № 11. – 28.03.2003. – Ст. 3, 42. – (Із змін. та допов.).

Исследовано категорію «экономический механизм» промислового підприємства и установлено ее связь с другими базовыми понятиями экономической теории. Проанализировано этимологию понятия «экономический механизм предприятия». Определены подходы к построению модели экономического механизма с целью обеспечения эффективного функционирования субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: экономический механизм, эффективность, предприятие, внутренний экономический механизм предприятия, система, процесс, способ функционирования, метод хозяйствования.

The concept of «economic mechanism» of an industrial enterprise and its connection with basic concepts of economic theory is investigated. The etymology of the «economic mechanism» concept is analyzed. The approach to formulation of economic mechanism model is determined to provide efficient operation of business entities.

Keywords: economic mechanism, efficiency, enterprise, internal economic mechanism of enterprise, system, process, method of operation, method of management.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Метеленко Н. Г.

Надійшла до редакції 08.11.13 р.